

8-Мавзу: Пулга талаб функцияси (2 соат)

Режа

1. Пул тушунчаси ва унинг функциялари. Пул агрегатлари.
2. Пулга талабнинг классик назарияси.
3. Пулга талабнинг кейнсча назарияси.

1. Пул тушунчаси ва унинг функциялари. Пул агрегатлари.

Пул – иқтисодиёт субъектлари мулкнинг бир тури бўлиб, мулкнинг бошқа турларидан икки хусусиятига кўра фарқ қилади: биринчидан, пул юқори ликвидлиликлар, яъни қисқа муддатда, сезиларсиз сарф - харажатлар билан бошқа буюмга айирбошланиш қобилиятига эга; иккинчидан баҳолар ўзгармас бўлган шароитда пул ёки ҳеч қандай даромад келтирмайди, ёки унинг даромадлиги даражаси бошқа мулк турлариникидан анча кам. Шунга қарамасдан кишилар нима учун мулк сифатида пулга эгалик қилишга ҳаракат қиладилар? Бу саволга жавобни пулнинг функцияларидан топамиз.

Одатда пулнинг уч асосий функцияси мавжуд деб қаралади.

Булар : **1) тўлов воситаси (алмашинув воситаси); қиймат ўлчови воситаси, жамғариш (бойлик тўплаш) воситаси.**

Умумий эквивалентлик, юқори ликвидлик хусусиятлари пулни идеал тўлов воситасига айлантиради. Ҳозирги замон иқтисодиётида тўловлар уч йўл билан амалга оширилади: 1) нақд пул тўлови; 2) банкдаги ҳисобварақларда ёзув орқали, яъни нақд бўлмаган пул кўчириш орқали; 3) бир шахснинг иккинчи шахсга қарздорлигини тасдиқловчи ҳужжатлар(векселлар, қарз мажбуриятлари) ёрдамида.

Қиймат ўлчови сифатида пуллар товарлар баҳосини ифодалайди ва турли товарлар қийматини таққослаш имконини беради.

Ўз товари учун олган пулини сотувчи доим ҳам бирданига ишлатвермайди. Шу сабабга кўра пуллар уларга ўтказилган қийматни сақлаб туришлари жуда муҳим. Агар пул айтилган хусусиятга эга бўлса, унда у бойлик тўплаш мақсадида жамғарилади. Пулнинг бу функциясини муқобил тарзда мулкнинг бошқа турлари - облигациялар, акциялар, кўчмас мулк ҳам бажариши мумкин.

Ривожланган иқтисодиёт шароитида пулнинг тўлов воситаси сифатидаги вазифаси жамғариш воситаси вазифасига нисбатан муҳимроқ аўҳамият касб этади.

Пулнинг юқори ликвидлилиги ва қийматни сақлаб туриши хусусиятлар барча турдаги тўлов воситаларида бир хил эмас. Нақд пуллар ва муддатсиз депозитларнинг ликвидлилиги даражаси муддатли депозитларга ёки векселларга қараганда юқорирок. Шу сабабли пул массаси ликвидлик даражасининг пасайиб бориши тамойилига асосланган агрегатларга бўлинади. Ривожланган мамлакатларда пул массасини аниқлашда - M1; M2; M3; M4 деб белгиланадиган пул агрегатларидан фойдаланилади.

Пул агрегатларининг таркиби ва миқдори турли мамлакатларда ўзаро фарқ қилиш мумкин. Қуйида умумлаштириб олинган пул агрегатлари таркибини келтирамиз:

“M0- банк тизимидан ташқаридаги нақд пуллар ва тижорат банкларининг

Марказий банкдаги резервлари;

$M1 = M0 +$ муддатсиз депозитлар, йўл чеклари ва бошқалар;

$M2 = M1 +$ (миқдори ва муддати чекланган) муддатли депозитлар ва бошқалар ;

$M_3 = M_2 + (\text{миқдори ва муддати чекланмаган}) \text{ муддатли депозитлар ва бошқалар}^{**}$

Макроиктисодий таҳлилда M_1 ва M_2 пул агрегатлари энг кўп фойдаланилади. Пул агрегатларининг динамикаси турли сабабларга боғлиқ. Масалан, даромадларнинг ошиши натижасида M_1 га талаб тезроқ ўсса, фоиз ставкасининг ўсиши натижасида M_2 ва M_3 га талаб M_1 га нисбатан тезроқ ўсади.

2. Пулга талабнинг классик назарияси.

Пулнинг миқдорий назарияси пулга бўлган талабни алмашинув тенгламаси ёрдамида аниқлайди:

$$M \cdot V = P \cdot Y$$

Бу ерда: M – муомаладаги пул миқдори; V – пулнинг айланиш тезлиги;

P – баҳолар даражаси (баҳо индекси); Y – реал ЯИМ.

Пулнинг айланиш тезлиги, иқтисодиётда битимлар таркиби нисбатан барқарор бўлганлиги учун ҳам доимий катталиқ деб қабул қилинади. Аммо банк тизимида ҳисобкитобларни тезлаштирувчи техник воситалар жорий қилиниши натижасида у ўзгариши мумкин. V доимий бўлган шароитда алмаштириш тенгламаси қуйидагича бўлади:

$M \cdot V^* = P \cdot Y$ (Фишер тенгламаси), бундан:

$$P \cdot Y$$

$$M = \frac{\text{-----}}{V^*}$$

$P \cdot Y$ – номинал ЯИМ миқдорини билдиришини ва доимий миқдорлигини ҳисобга олсак, муомала учун зарур бўлган пул миқдори ишлаб чиқарилаётган товарлар ва хизматлар миқдори ва уларнинг баҳоси ўзгаришларига, бошқача айтганда, номинал ЯИМ ўзгаришига боғлиқ. Муомаладаги пул массасининг ўзгариши, классик назарияга кўра, Y секин ўзгариши туфайли асосан баҳолар даражасига таъсир кўрсатади. Бу ҳолат “пулнинг нейтраллиги” номини олган.

Монетаристлар қоидасига кўра ҳукумат пул массасининг ўсиш суръатини, реал ЯИМнинг ўртача ўсиш суръати даражасида таъминлаб турсалар иқтисодиётда баҳолар даражаси барқарор бўлади.

Фишер тенгламасидан ташқари бу тенгламанинг бошқа бир шакли Кембриж тенгламасидан ҳам кенг фойдаланилади:

$$M = k \cdot P \cdot Y$$

Бу ерда: $k = 1/V$ – пулнинг айланиш тезлигига тесқари миқдор.

k - коэффицентни номинал пул миқдори (M)нинг даромадлар ($P \cdot Y$)даги улушини кўрсатади.

Кембриж тенгламаси турли даражада даромадли бўлган турлича молиявий активлар мавжудлигини ва даромадни уларнинг қайси бири кўринишида сақлашни танлаш имконияти мавжудлигини кўзда тутаяди.

Пулга реал талаб қуйидаги кўринишда ҳисобланади:

$$\left(\frac{M}{P}\right) D = k Y$$

Бу ерда: M/P – “реал пул қолдиғи”, “пул маблағларининг реал захираси” деб номланади.

3. Пулга талабнинг кейнсча назарияси.

* Саидова Г., Шадыбаев Т. Макроэкономика Т., ИПАК «Шарк» 2003, 34 - с..

Пулга талабнинг Кейнс назарияси, ликвидликнинг афзаллиги назарияси, пулни нақд кўринишда сақлашга кишиларни ундовчи уч сабабни ажратиб кўрсатади:

1. трансакцион сабаб (жорий битимлар учун нақд пулга талаб);
2. эҳтиёткорлик сабабли (кўзда тутилмаган ҳолатлар учун маълум миқдорда нақд пулларни сақлаш);
3. спекулятив сабаб (фойда олиш мақсадида қимматли қоғозлар сотиб олиш учун пулга талаб).

Спекулятив сабаб фоиз ставкаси билан облигациялар курси ўртасидаги тесқари боғлиқликка асосланади. Агар фоиз ставкаси кўтарилса, облигациялар баҳоси пасаяди, уларга талаб эса ошади. Бу эса ўз навбатида, нақд пул захираларининг қисқаришига ҳамда нақд пулларга талабнинг пасайишига олиб келади.

Пул ликвидлик хусусиятига эга бўлганлиги учун ҳам аҳоли уни сақлашни афзал билади. Ликвидликнинг афзаллиги назарияси кўрсатадики пулга бўлган талаб миқдори фоиз ставкасига боғлиқ. Фоиз ставкаси нақд пул воситаларини қўлда ушлаб туришнинг муқобил харажатлари миқдорини, яъни, сиз фоиз олиб келмайдиган нақд пулларни қўлда ушлаб турган шароитда йўқотадиган пул миқдорини билдиради. Ноннинг нархи нон талаби миқдорига таъсир қилганидек, нақд пулларни қўлда ушлаб туриш миқдори ҳам пул захираларига талаб миқдорига таъсир кўрсатади. Шунинг учун фоиз ставкаси ошганда, инсонлар бойликларини нақд пул шаклида камроқ ушлаб туришга ҳаракат қилади.

Реал пул захираларига талаб функциясини қуйидаги кўринишда ёзамиз:

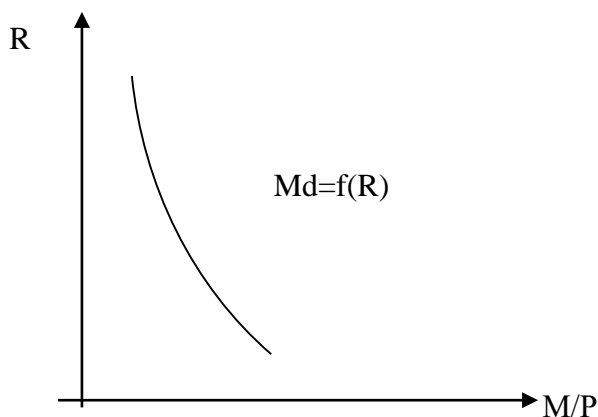
$$M/P = f(R)$$

Бу тенглама кўрсатаптики, пулга бўлган талаб миқдори фоиз ставкаси функцияси экан. Графикда фоиз ставкаси ва реал пул захиралари миқдорига талаб тесқари боғлиқликка эга эканлиги кўринади. Чунки, юқори фоиз ставкаси пулга талаб миқдорининг камайишини кўрсатади

Классик ва кейнсчиларга хос ёндашувларни умумлаштириб, пулга талабнинг қуйидаги омилларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

- 1) даромадлар даражаси;
- 2) пулнинг айланиш тезлиги;
- 3) фоиз ставкаси.

Агар классик назария пулга талабни асосан, реал даромад ҳажми билан боғласа, кейнсчиларда эса пулга талаб асосан, фоиз ставкасига боғлиқ деб ҳисобланади.

17-чизма. Пулга талаб графиги

Пулнинг айланиш тезлигини ҳисобга олмаганда, реал пул қолдиғига талаб формуласи қуйидагича бўлади:

$$(M/P) D = f(R, Y);$$

Бу ерда: R – фоиз ставкаси; Y – реал даромад.

Чизиқли боғлиқликни эътиборга олсак, қуйидагича формула ҳосил бўлади:

$$(M/P)D = kY - hR$$

Бу ерда: k ва h – пулга талабнинг даромадлар ва фоиз ставкасига таъсирчанлигини ифодаловчи коэффициентлар; k – фоиз ставкаси (реал фоиз ставкаси).

Реал фоиз ставкаси номинал фоиз ставкасидан инфляция суръатини айириб топилади.

Даромад даражасининг ўзгариши фоиз ставкаси ўзгармас бўлган шароитда ҳам пулга талабнинг кўпайишига олиб келади. Бу графикда пулга талаб эгри чизиғининг силжиши кўринишида намоён бўлади.

Қисқача хулосалар

Пул тўлов, жамғариш ва қиймат ўлчови функцияларини бажарувчи, юқори ликвидли товардир. Пул тушунчаси вақатгина нақд пуллар билан чекланиб қолмасдан, унинг таркибий элиментлари ликвидлилик даражаси тушиб боришига қараб агрегатларга ажратилган. Макроиқтисодий таҳлилда эътибор кўпроқ M1 ва M2 агрегатларига қаратилади.

Пулга бўлган умумий талаб битимлар учун пулга талаб, эҳтиёткорлик важдан пулга талаб ва молиявий активлар учун пулга талаб йиғиндисидан иборат.

Пулга бўлган талаб ҳажми ЯИМ (даромад) ҳажми, баҳолар даражаси, пулнинг айланиш тезлиги ва фоиз ставкасига боғлиқ.

Назорат ва муҳокама учун саволлар

1. Пулнинг моҳиятини тушунтириш ва функцияларига изоҳ беринг.
2. Пул агрегатлари деганда нимани тушунасиз ва уни белгилашда қайси тамойилга амал қилинган?
3. Пулга талабнинг классик назарияси қандай асосларга таянади?
4. Пулга талабнинг кейнсча назариясининг моҳияти нимада ва классик назариядан нимаси билан фарқ қилади?

Асосий адабиётлар

1. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлиги янада юксалтиришдир / И.А.Каримов. – Тошкент: «Ўзбекистон», 2010. – 34-50 б.
2. И.А.Каримов. “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари”. Т.: Ўзбекистон, 2009 йил. -56 б.
3. Вечканов Г.С., Вечканова Г.Р. Макроэкономика.2-е изд.-СПб.:Питер, 2010, 53-68 с.с.
4. Марыганова Е.А., Шапиро С.А. Макроэкономика. Экспресс курс.: учебное пособие-М.: КНОРУС, 2010, 66-71,181-189 с.с.
5. Вечканов Г.С., Вечканова Г.Р. Макроэкономика; Учебник для вузов, 3-е изд., дополненное.-СПб.: Питер, 2009, 129-141 с.с.
6. Мэнкью Н.Г. Принципы макроэкономики: 4-е изд./Пер.с англ.–СПб.:Питер, 2009, 282-288 с.с.
7. Самуэльсон, Пол Э., Нордхаус, Вильям Д. Макроэкономика,18-е изд.: пер. с англ.-М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2009, 183-226 с.с.
8. Абель Э., Бернанке Б. Макроэкономика. 5-е изд.- СПб.: Питер, 2008, 323-339 с.с.

9. Киселева Е.А. Макроэкономика: Экспресс курс: учебное пособие.- М.: КНОРУС, 2008, 144-175 с.с.
 10. Тарасевич Л.С., Гребников П.И., Лусский А.И. Макроэкономика:Учебник.- 6-е изд., испр. и доп. –М.: Высшее образование», 2006, 89--127 с.с.
 11. Агапова Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика:Учебник.-7-е изд.перераб. и доп.- М.:Издательство “Дело и сервис”, 2005. 147-167 с.с.
 12. Ishmuhamedov A.E., Djumayev Z.A, Jumayev Q. X. Makroiqtisodiyot. (O'quv qo'llanma).-T.: O'zbekiston Yozubchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2005. , 73-76 b.b
- Ахмедов Д.К.,Ишмухамедов А.Э., Жумаев К.,Джумаев З.А. «Макроиктисодиёт» Т.: Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти 2004, 84-94 б.б.